

NÓGRÁD MEGYE TÁRSADALOMRAJZA (RÉSZLET)

A MUNKASSÁG

1. A NÓGRÁDI IPARMEDENCE

A megyében foglalkoztatott mintegy harminckétezer ipari munkásból csupán hatezernyi dolgozik a salgótarjáni járáson kívül, amelynek területe nagyjából a nógrádi iparmedence határait tölti ki. Ez a nagyfokú centralizáltság teszi, hogy Nógrádról mint erősen iparosodott megyéről beszélünk, holott a keresők kétharmada mezőgazdasági munkából él. Hevesben például — abszolút számban — több az üzemi munkás, de míg a negyvenezer lakosú Eger negyven ipartelepén csak mintegy ötezer ember dolgozik, addig a harmincháromezer lélekszámú Salgótarján harmincegy vállalatánál több mint tizenkétezen — köztük a három nagyobb üzemben hét és félezren!

Salgótarján és a központi járás mintegy kilencvenötezer lakosából minden negyedik ember a szocialista iparban dolgozik (és ezt az arányt a medencén kívülről bejárók sem változtatják meg lényegesen). S ha mindehhez azt is hozzászámítjuk, hogy ennek a létszámnak majd kilencven százaléka a nehéziparban (bányászat, fémipar, üvegipar) dolgozik, mégpedig nagyrészt még a múlt században alapított vállalatoknál, és figyelembe vesszük, hogy itt sohasem volt jelentős kisiparos, kereskedő, tisztviselő réteg — akkor érthetővé válik, hogy a nógrádi iparmedence miért játszott és játszik olyan fontos szerepet hazánk huszadik századi történelmében.

Szinte keresni kell az országban még egy olyan iparvidéket — Budapestet, Miskolcot is beleértve — ahol a nehézipari munkásság ilyen túlsúlyban van! S elsősorban ez adott módot a nógrádi munkáságnak, hogy több ízben döntőleg szóljon bele a politikai — társadalmi életbe (1918 ősze, 19 tavasza, a 26—28-as sztrájkok, éhség-

tüntetések, éhségmenetek).

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a Horthy-rezsim helyi és országos urait is ez a tény kényszerítette a fokozott szociális—kulturális—vallási offenzívára ezen a vidéken. Ezért épült itt annyi templom a két háború között, hogy ha ma Tarját és környékét járjuk, méltán csodálkozhatunk a minduntalan égrebökő tornyok láttán. Szerzetesrendek települnek ide, és folytatják „áldásos” munkájukat az „istenadta” nép között. Más városokban, ahol van jelentős polgárság, kispolgárság, az egyház és az állam csak fanyalogva támaszkodik a munkásokra és azok gyermekeire, itt azonban a munkás vagy altiszt gyereke, nagyon jó Mária-lánynak, cserkésznek... A kazári származású alispán „művi úton” fel-támasztja szülőfaluja népviseletét (eleinte állítólag két pengőt fizetett annak, aki ősei ruhájában ment vasárnap templomba) — amit persze mi most megköszönünk neki, de ő nagyon jól tudta, hogy a régi ruhákkal az emberek a feudális világ jobbagykötöttségeinek egyikét-másikat is magukra öltik.

Szabó Zoltán annakidején örömmel eszeltte a „Rimai birodalom” tarjáni részét, amely „a sorompón túl” kezdődött, és ahol a munkás jóval többet keres, gyermekei a hidegtől és az éhezéstől nem satnyulnak el, sokan polgárba, kereskedelmibe járnak, de legtöbbször mégsem hagyja oda a nagyapja foglalkozását, hanem kovács, dróthúzó, öntő lesz az Acélárugárban. A fejezet végén féltően emelte fel szavát, hogy jó lenne, ha az anyagi módhoz a szervezett munkás öntudata is járulna... A Cifra nyomorúság megírását követő évtized a medence többi dolgozójával együtt a rimai munkásnak is módot adott, hogy gondolatait, igazi szándékait cselekedetekben nyilvánítsa:

Igaz ugyan, hogy a háború alatt az Acélárugyárban viszonylag sokan vettek részt a nyilas mozgalomban, de ez ott egyrészt a tőkés rend iránti elégedetlenségnek a jele, másrészt csupán ideig-óráig tartó politikai (és nem osztályhovatartozási!) eltévelyedés volt, amit mi sem bizonyít jobban minthogy a felszabadulás utáni negyvenötös, negyvenhetes „harci” választásokon — a bányászokkal és a többi nagyüzemekkel együtt — a rimaiak zöme is a kommunista pártra szavazott!

Ha csupán e két választás itteni eredményét hozzuk fel bizonyítékkul, akkor is világosan lemerülhet, hogy a Horthy-korszak keresztény szellemi kurzusa lényegében hatástalan volt az iparmedence munkásai között. Ugyanakkor még ma sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a kevés kispolgárság, a vékony tisztviselőréteg és a bányák, üzemek úgynevezett altiszti karának nagy részében erős gyökeret vert a katolicizmus, vagy annak valamilyen demokratizált, hogy azt ne mondjuk: „szocializált” válfaja. Ez a szellem vagy torzult alternatívája egyes emberekben (és családokban!) tovább él és — a domináló politikai meggyőződés kontrasztjaként — sokkal erősebben, mint esetleg másutt. Társadalmi hatóereje nincsen, csupán olyan esetekben, mikor a szocialista építésben, a kommunista politikában hibák, hasadások keletkeznek (lásd 1955—56).

A felszabadulás utáni első tíz évben Salgótarján és környéke saját kiemelt politikai, társadalmi szerepét szemlélhette az országos politika tükrében. Ötvenkettő—ötvenháromban azonban már világossá vált, hogy ez a kiemelt szerep jórészt csupán dicséretekben és elvárásban realizálódik, ahelyett, hogy az igazi megbecsülés a társadalmi aktivitás fejlesztésében, a város és községpolitikában vagy a termelési—technikai szint emelésében jelentkezett volna. Ez persze tulajdonképpen megegyezett az országos helyzettel, de itt azért volt élesebb a kontraszt, mert a nógrádi munkásság az évtizedek során és a felszabadulás után is igazán rászolgált arra, hogy deklarációk helyett anyagi, szellemi, kulturális helyzetének lényeges megjavítását kapja! Hogy a kummadarasi gazda vagy a szabocsi szegényparaszt elé-

gedetlen volt az ötvenes évek közepén, az lehetett keserű valóság, de nem volt meglepő — a nógrádi bányász vagy ipari munkás fenntartásai azonban már nem csupán meglepőek voltak, hanem komoly figyelmeztető jelek is!

Nem a felszabadulás utáni első tíz év hatalmas, új korszakot nyitó politikai, gazdasági társadalmi változásainak figyelmes kívül hagyásáról van itt szó. Azok történelmi tények, még letagadni sem lehetne közülük egyetlen egyet sem. Az is tény azonban, hogy az iparfejlesztésben, a város és a községpolitikában, a munkások anyagi helyzetében, szellemi-kulturális életében 1958-tól indult meg az az erőteljes fejlődés, amelyik ma már lehetővé teszi, hogy ne a távol vagy közelmúlt bűneit, hibáit, hanyagságait emlegessük, hanem a jelen helyzetet, a nógrádi iparmedence új arcát próbáljuk megrajzolni!

2. BÁNYÁSZOK

A harminc, harmincöt éven aluli bányász ma már csak az öregek ebeshé- léséből, leírásokból és filmekről ismeri a régi életformát. S ez a régi nem a múlt századi Szent István Kőszénbánya Társulat idejét jelzi, hanem a felszabadulás előtti kort. Ha egy nyugdíjas bányász ma a nyolc általános és három MTH-t végzett vajúrók előtt a napi tízenkét órai munkáról, az öt gyermeknek jutó három pár cipőről és a bér- fizetés napján megjelenő kakastollak- ról beszél, akkor a fiatalok először ki- meresztk a szemüket, majd türelmes- buzgón bólogatnak, és később, egymás között megállapítják, hogy ez az öreg se megy a szomszédba egy kis parázs fantáziáért.

Sok idős bányász — többek között — ezért nem szereti a mai fiatalokat: ez a jelenség a nemzedéki probléma taglalása nélkül is kiválóan mutatja, hogy huszonegy év alatt mennyit változott a világ, a nógrádi bányászok világa.

Ennek a változásnak legszembetű- nőbb jelei a nyolcezer lakosú nagy- tonyi bányaváros, a modern Rákóczi- telepi, mátranováki, homokterenyei stb. telepek, a betonba öntött film- színházak, művelődési otthonok, munkásszállók, utak és járdák, a mindig

élénk forgalmú nagy üzletházak, az emeletes, büszkehomlokú iparitanulótintézetek és gimnáziumok.

E hevenyészett felsorolásba nem kerültek be az új általános iskolák, mert ezek már annyira természetesek: nem a volt bányakastélyokba, és tisztai kaszinókba költözött kultúrintézmények, mert azok lassan kiöregsenek, vastag falaikkal, aránylag kicsi ablakaikkal korszerűtlen, ósdi benyomást tesznek ránk...

A további jelek ugyanilyen számbetűnőek: egy pesti ismerős kora tavasszal végigautóztat a 21-es országutat, és Tarjánban kiszállva megjegyezte; azt gondolta, hogy határmenti város-hoz közeledvén egyre csökken majd a közúti forgalom, de csodálódott, mert éppen ellenkezőleg történt... A bérházakon a tévé antennák erdeje; egy családnál két rádió, az új zeneszekerény a nappaliban, a régi rádió a konyhában, amit a gyerekek is nyúzhatnak.

Minderről elég gyakran írunk, s a beszámolóknak, jelentéseknek és ünnepi beszédeknek szinte szerves részei a tévé-előfizetők (a rádió már nem érdekes), a motortulajdonosok (a kerékpár bagatell) számának gyarapodása. És újságírók, tanácsí, tömegszervezeti vezetők, társadalmi aktívák hőkkel jégyzik meg a beszélgetésekben, hogy mindezek ma már nem „hatják” meg a bányászt: természetesnek veszik, vagy esetleg még egy türelmetlen kézműdolgot is tesznek.

Valóban. Mert ami van, az már van! A bányász gondolataiban a jelenlegi helyzet mindenestre eredmény — de ma már nem annyira vívmány, mint mindennapi munkájuk természetes velejárója.

S örülhetünk annak, hogy idáig haladtunk: ez a felfogás világosan jelzi az emberek biztonságérzetét.

Van azonban még egy dolog, amire egy jószemű pedagógus hívta föl a figyelmemet, s a múlt-hoz viszonyítva tálán ez a legjellemzőbb kép:

Huszonöt évvel ezelőtt este hatkor és reggel hatkor bizonytalanul lassú léptű, foltosruhájú emberek cammogtak elő a tárnák ásitó torkából; szénportól fekete arcukon az izzadság húzott sokszoros csíkokat — úgyhogy in-

kább valami bányarémhez hasonlítottak, mint emberi lényekhez. Ma minden huszonnégy órában háromszor van műszakváltás és az emberek megmoskodva, legtöbbször ruhát váltva mennek haza, járásuk gyorsabb, tartásuk egyenesebb, és szemükben nem az állati fáradtság parazsa hamvad.

— Megváltozott tudatvilágukon túl egyszerű biológiai tényről van szó — mondta ismerősöm. — Napról napra kipihenik magukat, kielégítően táplálkoznak, tehát nem rablógazdálkodnak szervezetükkel!

Szó sincs persze arról, hogy a bányász napi munkája ma már valami minduntalan megismétlődő gépesített diadalmenet odalent a földgyomrában — különösen a nógrádi feltárásoknál, ahol legtöbb helyen vékony a ki-termelhető szénréteg, s a korabeli kéreggyűrődések következtében nem egy vágaton elég gyakran nagy hurkokat vet föl-le, mint a hullámvasút a Városligetben.

A rendelkezésre álló legújabb (1965-ös) statisztikai kimutatás szerint a nógrádi trösztnél a munkahelyi szállítási hatvanhét, a szénfelrakás harminckilenc százalékban gépesített, míg viszont a szénjövésztés csupán két százalékban (külfejtés nélkül). A jövésztés gépesítésének ilyen alacsony foka az előbb említett szeszélyes vonulási és vékony szénrétegekben leli magyarázatát.

Az viszont ezek után világos, hogy a nógrádi bányásznak van mit megfognia; s a bőven alkalmazott dinamit inkább a termelékenységet emeli, mert a fúrásoknál éppen elég a húszegynéhány kilós gépet tartani. A mélyszint egyéb nehézségei mellett elsősorban ez teszi, hogy a nógrádi bányász még ma is nehéz fizikai munkás. S ugyanez az oka, hogy az MTH-t végzett fiatal vajúrók és az idősebb bányászok között ellentét érezhető.

Szabó Zoltán annakidején említett arról, hogy az igazi bányászok lenézték a télire föld alá húzódó parasztoikat, akiket megtúrt, ügyetlen és bamba vendégeknek tekintettek a széntermelésben. Mára megfordult a dolog: az idősebb bányász rendszert saját fiát sem tekinti igazi tár-sának, mert az három évig tanulta az elméletet, a gépek kezelését, a

modern szénjövésztés módszereit, s mikor lekerül a szénfal mellé, „csak ujjahegyével fogja a csákányt, mint a szegénylős kislány”, és közülük nagyon sok igen hamar búcsút is mond apái foglalkozásának. — Míg viszont a faluról bejövő markos legény semmit sem tud a modern gépekről, ő pénzt akar keresni, amire módja is nyílik, ha nem sajnálja a tenyerét, és az izzadságot a fűrőgéptől, a csákánytól és a lapáttól!

Ez a széles körben megfigyelhető tény érdekes helyzetet teremt körülünk egyik jelentős mozgalmában, a szocialista brigádok vetélkedésében. A mottó közismert: „Szocialista módon dolgozni, tanulni, élni!” E hármas jelszó nem csupán a munkára vonatkozik, hanem az emberek egész élettevékenységét átfogja, a munkaerőköltéstől a szakmai és általános műveltség emeléséig, a kultúrált viselkedéstől a gyermeknevelésig. Elméletben.

A nógrádi széntrösztnél szinte egyetlen főaknász vagy üzemvezető sincs, aki ne ismerté volna föl, e mozgalom jelentőségét — elméletben csakúgy, mint a gyakorlatban. Nemritkán győz azonban a szűk, prakticista szemlélet: a csákányt markoló bányászok, és a gazdasági mutatókért felelős vezetőknek ugyanis van egy alapvetően közös érdeke, amit az előbbi úgy fejez ki, hogy „Forint”, míg az utóbbi „tonnaterv”-nek hívja...

Az is tény persze, hogy az utóbbi években a bányászok körében észrevehetően csökkent a duhajkodások, verekedések száma; ma jóval több rendezett családi életet találhatunk, mint tíz évvel ezelőtt. Mindez nem csupán a gyors lakásépítkezések, az anyagi, kulturális szint általános emelkedésének köszönhető, hanem a szocialista brigádmozgalmal életre hívott új életnormák is közrejátszanak benne.

Viszont teljesen haszontalanul, és értelmetlenül csapnánk be magunkat, ha nem akarnánk észrevenni, hogy a tonnaterv teljesítése és a „nagyobb forint” megszerzése jelenleg ellentétben áll a hármas jelszó második részével (szocialista módon tanulni). A nógrádi bányásztelepeken járva nem

egy és nem tíz fiatal panaszkodott, hogy sem brigádtársai, sem a főaknász nem engedték tanulni. Ugyanakkor egészen értelmes brigádtagok, sőt brigádvezetők, főaknászok, elmondták, hogy ők elvben helyeslik a tanulást, de a gyakorlatban számtalanszor tapasztalták, hogy ha egy fiatal vájár két technikumot elvégez, akkor már követeli az íróasztalt. És közben is sok baj van vele: tanulmányi szabadságra megy, konzultáció miatt műszakot cserél, és a többi. Úgyhogy az üzemvezetőségek sok esetben ma már egyszerűen ezt írják a felvételt kérő ívére: munkája jobb elvégzéséhez nem szükséges! S a fiatal mehet az atyáúristenhez.

Sok bányász és bányavezető beszélgetések során azt is kifejezésre juttatja, hogy a hetedik, nyolcadik általános elvégzése szerinte ugyanilyen fölösleges: „A szénlapát attól nem lesz könnyebb, se okosabb. Sőt, sokszor nehezebb.”

És be kell vallanunk, hogy nem tudjuk megdönteni érveiket. Igazuk van — ma még...

Ennek az igazságnak a súlya azonban a következő egy-két évtizedben a bányászat nehéz fizikai jellegének fokozatos megszüntetésével egyenes arányban fog csökkenni. Ugyanakkor látnunk kell: a nehézséget okozó elmentétet az teremtette, hogy a mozgalom megindulásakor, és a későbbiekben sem differenciáltuk eléggé a hármas jelszót az egyes szakmák, sőt azokon belül az egyes vidékek helyzetére. Mert teljesen kézenfekvő, hogy objektíve, másként érvényesül a jelszó pl. a műszeriparban, mint a vastómegcikk gyártásban, és ismét másként a jobban gépesített (és gépesíthető) tatabányai trösztnél, mint a nógrádi bányavidékeken.

Ezt a differenciálást még ma sem volna késő elvégeznünk. Sőt, a mozgalom fejlődésével sürgetőbb mint valaha, hiszen az előbbiekből látható: ahogyan emelkednek a követelmények, úgy nő a távolság az országos szint, és a nógrádi bányákban követhető gyakorlat között, ami pedig fölösleges visszavonásokat, megfontolásokat támaszt ezen a téren mind a vezetők, mind a munkások között

egyrészt, másrészt viszont egyre csökkenti a mozgalom realitását és ezen keresztül hatóerejét.

Elfigyelem a nógrádi bányavárosok, bányatelepek lakóit: hogyan lépnek az utcán, hogy villan a szemük, milyen csillanása van a nevetésüknek. Fejtartásuk, kézmozdulataik, hanghordozásuk akár az utcán, vonaton, vendéglőben vagy a Karancs presszójában gyakran eszembe juttatja: ez a felszabadult, nyílt, természetes tartás történelmünk legutóbbi huszonegy éve alatt lett sajátjuk. A negyvenes évek közepén, hirtelen, földrengésszerűen gördült le róluk az a soktonnás teher, amit a fejlődésellenes, anakronisztikus, feudálkapitalista állam jelentett számukra. „Hazátlan bitangokból”, kénytelen kelletlen megtúrt „szükséges rossz”-ból — régi kifejezéssel élve — elítélsapat lettek, az uralkodó munkásosztálynak is külön megbecsült gárdája, akikhez az elmúlt két évtized során időről időre ellátogatnak az ország vezetői: Kádár János ötvenkilencben művelődési házat avat Karancslapujtón, aztán — egy újabb látogatáskor — ingújjban sétál a nagybátonyi bányavárosban. — A nógrádi bányász, bányászfeleség és bányászfiatal tudatában, mondataiban és mozdulataiban mindez akkor is benne van, ha nem beszél róla...

... Elfigyelem őket és keresem magatartásukban, tetteikben a gögőt, vagy az egyszerűbb és szimpatikusabb büszkeséget.

Itt-ott előcsillan: egy ismerősöm például hat gépelt oldalon tudta rögzíteni egy bányászasszony felsorolását, amiből kiderült, hogy lányuk lakodalmán hányféle és milyen mennyiségű étel-ital fogyott, hányféle és milyen hozományt kapott a fiatal pár... Utánaszámoltunk — és óvatosan dobálva a forintokkal — kiderítettük, hogy a négy napig tartott mennyegző mintegy tizenhat-tizennyolcezer forintjába került a két családnak, míg a hozomány értéke negyvenezer körül lehet — nem számítva az esküvő után rögtön rendelkezésükre bocsájtott kétszoba összkomfortos új villát.

A két családból négyen dolgoznak

bányánál, s közülük hárman a földalatt, ami azt jelenti, hogy havonta minimum tízezer forint megy a két háztartásba. Öt ezer forint havi jövedelem egy budapesti — vagy akár salgótarjáni — értelmiségi családnak nem jelent ekkora akkumulációt:

Meglátogattuk a fiatal párt, mert kíváncsi voltam a proletárgőgre, á la 1966. Kicsit szegyenkezve mutogatták végig a berendezést, a törülközők, ágyneműek, férfiingek meg a jó ég tudja micsodák garmadáit a három nagy szekrényben, aztán kávét főztek a tiszteletünkre. Ital is került az asztalra — frissen hozott sör. Más-különből otthon nem tartanak sem pálinkát, sem bort, a kávéét csak vendégjáráskor isszák. A helyi vendéglőbe vagy presszóba hébe-korba látogatnak, moziba hetenként ha egyszer. Tarjánba, Pestre nagyon ritkán mennek: „Minek, hisz itt a tévé!” A fiatalasszony idegenkedik a félkész ételektől csakúgy, mint a konzervgyári befőttektől. Téliszalámit nem az ára miatt nem vásárolnak, hanem azért, mert a kolbászt is hagyományos módon állítják elő. Fridzsider nem kell, mert a pince hűse talán még jobb is...

Teljesen világos, hogy ilyen életvitel mellett a havi jövedelem sokkal többet jelent, mint egy tipikus városlakónál. — S ezt a hagyományos életmódot folytatja a többemeletes házakba beköltözött bányászcsaládok nagy többsége is: saját befőtt, rokonoknál hízlalt disznó, semmi nyaralás, vagy pesti színházjárás, vajmi kevés könyv, kép, művészeti tárgy... Elsősorban tehát ez az oka annak, hogy manapság országszerte legendákat mesélnek a bányászok jó módjáról; így kerül sor arra, hogy egy-egy hűségpénzhez hozzácsapják a többi, és minden OTP-részlet nélkül vásárolják meg a börtört, tévét zeneszekrényt — nemritkán egyszerre...

Gondolkodók, filozófusok, forradalmárok évszázadok, évezredek során számtalanszor kifejtették, hogy mik a demokrácia, a szabadság mutatói.

A szóbanforgó lakodalom két örömapja közül az egyik „csak” tizenöt éve bányász. Azelőtt cseléd volt. A másik régi bányászcsaládból származik: apja az első világháború alatt, ő maga horthyék idején tette le több ízben a csá-

kányt. Mert szabadságot akart; gondolati és szólásszabadságot, törvény előtti egyenlőséget, nyolc órai munkát, és nagyobb akkordbért. — A felszabadulás harmadik évtizedének legelején ez az ember a szabadságot úgy realizálta — és mutatta meg! —, hogy lánya kiházításához mintegy ötvenezer forinttal járult hozzá.

És büszke erre. Nem gógós, nem hiú; nem veri a mellét, és nem húzatja egy százasért a cigánnyal. Csak látszik a lépésén, a fejtartásán, érződik a hangján, a kézfogásán... Felrójzuk neki?...

Annál inkább sem, mert a lánya, a szöszerinti újházias fiatalasszony múlt ősszel iratkozott be gimnáziumba. Sokáig faggatóztam, hogy mi akar lenni. S a sorozatos, „Semmi” feleleteknek márcsak azért sem hittem, mert jelenleg nem dolgozik. (Szívesen menne pedig valahová, de őt is sújtja az a tény, hogy a nógrádi iparmedencében jelenleg még elég kevés az asszonyok számára létesített munkaalkalom.) Hiteltenségemtől ösztönözve nagynehezen kilépett szegénylős szűkszavúságából, és elmondta, hogy nagyon szereti Jobbágy Károly verseit és Szilvási Lajos könyveit. Mindkét író volt már lent náluk és megdöbrent, mikor rájött, hogy beszédüknek a felét nem érti, és hogy mikor a vendégek biztatták őket, hogy szóljanak, kérdezzenek, akkor sem ő, sem mások nem nyitották ki a szájukat — mert félték, hogy butát mondanak!

S valahogy ugyanígy járt a televízióval: ül, ül a készülék előtt, és érti, hogy mit akar mondani Shakespeare a Rómeó és Júliában, sőt mi több, még azt is, hogy Benedek István mit fejtetget a divatos stressz-elmélettel kapcsolatban — és mégsem érti. Mert inkább csak sejti, és kihallja a számára érthetetlen szavak, mondatok, gondolatfűzések mögül!...

... Beszélgetésünk során végülis tréfásan megesküdtünk, hogy nem akar íróasztalt valahol az érettségi bizonyítvány után — tulajdonképpen az érettségi bizonyítványt sem áhítja, hanem művelt akar lenni. „Mert — mint mondta — Benedek István nem számolhat azzal, hogy a sok tévé készülék előtt az országban hány tanult ember, és hány buta bányászfeleség ül!...”

Ez az uralkodó osztály az, amelyik nemcsak abban különbözik összes többi „elődjétől”, hogy nem zsákmányol ki senkit, hanem abban is, hogy csak mértékkel büszke, és hogy a tudományt, a művészeteket nem bitorolni akarja, hanem birtokolni és úgy felhasználni.

Ennek igazolására szabad legyen felhoznom, hogy Salgótarjánban ma a középiskolák esti tagozatainak több diákja van, mint a nappali osztályoknak. És hogy Mátranovák-Bányatelepen a fenti fiatalasszonyon kívül még tizenhat háziasszony jár dolgozók középiskolájába — s a férjek csak egész ritkán morognak ezért.

Például olyankor, ha éppen rosszkedvűen mennek haza délután, és maguknak kell megmelegíteni a vacsorát. S talán ez jellemzi legjobban a nagymúltú nógrádi bányászok mai életszemléletét, világképét.

3. GYÁRI MUNKÁSOK

A statisztikai évkönyvben megtalálható, hogy a Nógrádi Szénbányászati Trösztnél a fizikai munkások átlag kétezeröt száz felett keresnek, míg a többi nagyvállalatoknál ezerhat—ezernyolcszázat.

Számottevő különbség, de figyelembe kell vennünk, hogy míg a bányászok zöme a fenti átlagot keresi, addig a gyárakban a szakmunkások (az összlétszám kisebb hányada) körülbelül ugyanannyit, a betanított rutinmunkát vagy a könnyűfizikai és kiegészítő munkát végzők — nagyrészt nő és fiatal — általában ezerkét-ezernégyszáz forintot. S ez utóbbi kisebb keresetűek rendszerint a szakmunkások feleségei, családtagjai.

A bányász és gyárimunkás átlagkeresete közötti különbség ily módon közelíti egymást, de teljesen nem nivellálódnak, s ez nem is lenne méltányos, — amit mi sem bizonyít jobban, minthogy a bányákban mindig van munkásfölvétel, míg a gyárakban — a tarjámi nagyüzemekbe — elég nehéz bejutni.

„Nógrádi iparmedence” — a kifejezés országszerte ismert, és inkább talán úgy, hogy szénmedence. Pedig lassan meg kell szoknunk, hogy a bányák összesen sem foglalkoztatnak

tizenötezer embert, míg a nehézipar többi ága több, mint húszszáz. S, ha azt tekintjük, hogy melyik hozza a nagyobb pénzt a megyébe, akkor méginkább a gyárak, vállalatok jávára billen a mérleg: A négyezer fős Acélárugyár egyedül kétszerannyi forintértéket termel egy évben, mint az egész széntröszt. .

Nógrádi iparvidéket mondunk, de — a bányákon kívül — elsősorban és majdnem kizárólag Salgótarjánra gondolunk, ott is a három „hagyományos” nagy gyárra, ahol összesen hét-ezerháromszáz fizikai munkás dolgozik. S akik az utóbbi tíz-tizenöt év ilyenirányú fejlődését nem kísérték figyelemmel, vagy nem fordítottak rá elég gondot, azoknak meglepetés, hogy nem csupán az Acélárugyár, és Tűzhelygyár létszáma nőtt meg jelentősen, hanem korábbi kis vállalatokból olyan új nagyüzemek létesültek a városban, mint a Síkúveggyár, a Bányagépgyár, vagy a teljesen új Ötvözetgyár. Ez utóbbiaknak ezerkilencszáz fő a fizikai állománya, és akkor még be kell számítanunk az állami és tanácsi építőipari vállalatot, az ÉMÁSZ dolgozóit, a Töltőtollgyárat és több kisebb üzemet, hogy a városban dolgozó mintegy tíz és fél-ezer munkást mind „megtaláljuk.”

A városi tanácson úgy számítják, hogy körülbelül ötezerkétszáz munkás jár be naponta — vagy hetente dolgozni a városba, a kijárók száma viszont hozzávetőlegesen másfélszer; ezeknek legnagyobb része a dél felé húzódo szénmezőket követi.

Mindent összevetve tehát Salgótarjánban, a magyar ipari munkásság egyik fellegrárában mintegy hétezer fizikai munkás él, kiknek túlnyomó többsége bányában, valamint vasgép- és üvegipari nagyüzemekben dolgozik. Statisztikai átlagban számítva minden ötödfél lakos!

A város fő jellegzetességét ez adta a múltban, ez adja ma — s egy jó darabig még ez lesz jellemző.

Teljesen természetes, és a feltételezhető proletár lokálpatriatizmusnak csak motivációs szerepe volt abban, hogy a megyeszékhely ide került; a környéki lakótelepek becsatolásakor

is nyilván az volt az elsődleges szempont, hogy a nagyobb lélekszámra nagyobb beruházást összegeket kapnak, a sorozatban felhúzott hét-nyolcemeletes épületeket megint csak kiváloán indokolják a hosszú, keskeny völgy rossz térvizonyai — mindebből együtt azonban már kiderült, hogy hétezer salgótarjáni munkás a fel-szabadulás után az eddig csak termelési értékekben, számokban és kommunista múltban összegeződött monumentalitást lakóhelyének nagygyá, széppé, impozánsá tevésével is realizálni akarta és akarja.

S ezen még mosolyognunk is szabad, de ez a mosoly semmiképpen nem lehet elítélő vagy lekicsinylő: ennek a városnak nem csupán múltja miatt van jövője, hanem azért is — és ma már elsősorban azért — mert szinte naponta szerszámokkal, gépekkel vas- és üvegáruval telt szelvények indulnak ki belőle, s nemcsak belföldre, hanem mind az öt lakott világrészbe!

S az emberek — kiknek rendszerint már dédapjuk is itt vájta a szemet kovácsolta a vasat vagy fújta az üveget — jellegzetes egyenesvágású kék szemmel, könnyen ráncbaszaladó homlokkal, markáns arcvonásokkal és akaratos metszésű szájjal járkálnak műszak után az utcán, vetnek egy nyugodt pillantást a negyven méter magas építőtornyokra, és nem bosszankodnak, ha lebontották az épületet, ahol a múltban még megszokott borbélyukat találták, és most a Megyetanácsoshoz kell legyalogniuk egy másik fodrászüzletbe. Pesten és Miskolcon, Gyöngyösön és Szegeden tapasztaltam, az ingerültséget, amelyet a szükséges — sőt: sürgős — építkezésekkel járó elkerülhetetlen kellemetlenségek váltottak ki. Ebben a városban még egyetlen ilyenirányú kifakadást sem hallottam.

Talán éppen a magabiztos nyugalom a legjellemzőbb ma a tarjáni munkások többségére: Dédapja, nagyapja még megtűrt jövevény volt, akinek kezényomán hatalmas kémények okádták a füstöt a békés palóctáj makacs zöldjére, és olykor szén-monoxid szorult a szűk völgy apró háztetői alá; apja — s ha idősebb, akkor még ő maga is — időnként

sztrájkkal, tüntetéssel demonstrált azért, mert éveken át leszorított karokkal hallgatta végig a mester reggeli parancsát — ő maga és minden-napi alkotása már a palóctáj szer- ves része, és magyarságát ugyanúgy nem lehet vitatni, ahogy a kunokét, besenyőkéét, vagy a pesti munkáséét, a komló bányászéét sem lehet: tettekkel bizonyított és bizonyít.

Ezért magabiztos és nyugodt.

Elégedett? Természetesen, nem. S a miért? kérdésre a választ igen egyszerű volna úgy mondani, hogy mert még többet, még jobbat akar, még gyakrabban — s ez a summázás úgy nagyjában egészen igaz is lenne, de nem mondana sokat.

Hasonló profilú pesti nagyüzemnek munkásai bizony riadtan curukkol- nának vissza a kapun, ha munka- könyvvel a kezükben egy-két mű- helyt megtekintenének.

Az Acélárugyár három év múlva lesz száz éves, s területén nem kell hosszan kutatni azok után a téglák után ame- lyeket az alapítás évében raktak egymásra a kőművesek: akadnak még bőven. Száz éves gép már nincs az üzemben, de a vizeskőszőrűn például kilencven évvel ezelőtt is olyan ne- ház volt a munka, mint ma. A fel- szabadulás óta persze emeltek új csarnokokat is, vásároltak új gépe- ket is, de nem egy munkás úgy véli, hogy az impozáns irodaház sikerül- hetett volna kisebbre, és mellette még felhúztak volna egy kovácsmű- helyt például. A többszázmillió for- rittal épült és berendezett hideg- hengerműnek mindenki örül csakúgy, mint az eléggé újtipusú szögverő gépeknek, de azt megjegyzik, hogy ez utóbbiakat nem ártott volna gumiba ágyazni.

Az Öblösüveggyár hutái előtt tátott szájjal áll meg a látogató: azt a mű- vészti ügyességet csodálja, amivel az egymás hegyén-hátán álló fúvók el- kerülik, hogy a másikat szembe, ol- dalba vágják a képlékeny üvegmasz- szával. A Finomcsiszolóban egymásra torlódnak az áruk, és a toldott-fol- dott, mindenféle zsúkszerű, de zsú- folttságot teremtő berendezések között jóvalosan csetlenek-botlanak az em- berek: Mi lenne ott tűz esetén? El- gondolni is borzadály.

Pedig ez a két üzem még istenes a Tűzhelygyárhoz, vagy a Bányagép- gyárhoz képest, ahol egyszerűen nincs hely újabb zuhanyozók felállítá- sához, és vannak akik műszak után nem fürdenek, csakhogy elkerüljék az idegtépő várakozást, tusakodást, kölcsönös szemrehányást.

Ez a két gyár annyira régi, toldott- foldott, s annyira nem tudtak meg- szabadulni egykori butik-jellegűktől, hogy az ember ünnepélyes hangula- tában hajlandó lenne lenni a kalap- ját a munkások előtt, akik ilyen kö- rülmények között elsőosztályú ex- portminőséget gyártanak! Ennek a két gyárnak — ellentétben a többivel — még csak rekonstrukciós terve sincs: mindkettőt új helyen, az első téglá- tól az utolsó szögig újonnan fogják megépíteni! S ezt nem csupán az ille- tő üzemek vezetői mondják el, hanem brigádmegbeszéléseken és fehér asz- tal mellett a munkások is megemlítik.

Az első, igazán langyos tavaszi dél- utánokat idős férfiak fogadják a nagy zajú, élenkforgalmú város köze- pén, ahol húsz évvel ezelőtt még li- bák legeltek, s ma a szép parkot sokan „nyugdíjas pihenő”-nek hí- vják. Ha leülés közjék és beszédüket hallgatod, apró témáikból kicsendül a halkmosolyú öregség öröme, melyet csak a tétlenség fel-feltörő kínjai za- varnak. Sokuk rendszeresen akkor is eljár a gyárba, ahol évtizedeket töl- töttek, ha nem „ötszázforintosak”, mert a volt kollektíva időről-időre meghívja őket. „Ápolnak bennünket, hogy ne kritizáljunk!” — dohogja egy ferdevállú bátyó, és akkurátusan nyírt bajszát igazítja.

Az ilyen „ápolgatások” előtt a vé- nek rendszerint végigmennek az üze- men, megtapogatják az ismert gépe- ket, vagy sejtett csodálattal végigme- rik a számukra ridegen fényes-csillo- gó újat, de közben persze sokminden olyanon megakad a szemük, „amire csak ezek a mai fiatalok képesek”. — Jóítéletű gazdasági vezetők mondják, hogy észrevételeik egy részét az öreg- kor értetlensége, természetes emberi irigység inspirálja, de tévedéseik,

akadékoskodásaik között vaskosan bújnak meg a méltánylandó megjegyzések. Ezeknek nagyrészt a sokéves tapasztalatból eredő szakmai fogás, mesterségbeli tudás teszi, míg van egy mennyiségileg kisebb hányad, aminek ez a minduntalan visszatérő refrénje: „A kapitalistánál bizony ezt nem tehetted volna, mert repültél volna, mint a madár!”

A dohogásoknak ez a része az anyagtakarékosságra, a munkafegyelemre, a tisztaság és rend betartására vonatkozik. . . Más vidékről jött műszakiak mondják, hogy a tarjáni gyárakban sokkal több időt kell elvesztegetniök a munkások meggyőzésével, mint előző helyükön. Ha másutt általában természetes, hogy a mérnök kiadja az utasítást, a munkás pedig végrehajtja, akkor ez itt nem mindig van így: „Igenám, mérnök elvtárs, de a múltkor is azt mondták, hogy... aztán kiderült, hogy...” — mondja a szegkovács, és kicsit fapofával, kicsit összehúzott szemmel, de mindenesetre ott áll, és néz a főnök szemébe. A technológus vagy műhelyfőnök ilyenkor aztán — vezetési stílusa, vérmérséklete vagy éppen pillanatnyi hangulata szerint — többfélét tehet: Nevet, és elüti a dolgot egy tréfával; komolyan „neki-dől” a problémának és magyarázni kezd; esetleg káromkodik egyet, és a veszélyben forgó premcsire gondol. Ez az utóbbi típus ritkább, de mindenesetre van.

Meglehetősen nehéz volna eldönteni, hogy az ellenvetéseket tevő tarjáni munkások közül hányanok vagy hányszor van igaza. Az mindenesetre biztosnak látszik, hogy ebben a városban azért szólnak többet és többször az emberek, mert „Kis-moszkvában” vagyunk. Ez benne van a levegőben. Itt a munkás másképp lép be a gyár kapuján, mint az ország sok más részében, s ha az udvaron áthaladva rádtekint, önkéntelenül is köszönsz, még akkor is, ha erről esetleg elfeledkeztél volna: ő ugyanis itthon van, ez látszik minden mozdulatán.

Az sem lehet vitás, hogy akadhatnak esetek, mikor egyesek önös érdekből, igaztalan célokért szólnak, kihasználva a tarjáni szellemet. Ez a

megállapítás azonban semmiképpen sem jelentheti, hogy a város, az üzemek politikai-gazdasági vezetői akár egy esetben is csak úgy általában visszavágjanak, anélkül, hogy a konkrét esetet, annak tartalmát és körülményeit megvizsgálják. A régi elv alkalmazása látszik itt ésszerűnek: inkább tíz szem konkoly kerüljön a mag közé, mint egy szem búza is kárba vesszen! . . . Már csak azért is, mert végeredményben búza mindig sokkal-sokkal több van, mint konkoly.

Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy évente sokkal több kiváló dolgozó oklevelet, jelvényt, szocialista brigád címet osztanak ki, mint ahány munkásnak fegyelmet kell adni. A kettőt szinte arányítani sem lehet.

Idős acélgyári munkások visszaemlékezéseiből kiderül, hogy az ésszerűsítő és újító mozgalom nem a női demokratikus rendszer találmánya. A második világháborút megelőző években a mérnökök és gyári vezetők egyre gyakrabban és egyre több szakmunkást szólítottak föl, hogy gondolkozzanak, találjanak ki új termelési eljárásokat, új gépeket, berendezéseket. S, hogy ebből a kincstári kezdeményezésből miért nem lett semmi (vagy majdnem semmi), azt itt talán nem kell hosszabban fejtegetni, ugyanakkor ebből a tényből evidens látszik a kapitalistáknak és műszaki-gazdasági alkalmazottaiknak az a reális felismerése, hogy nem elég a munkás két keze, fizikai ereje: a szívükre, a lelkükre, alkotói energiájukra is szükség lenne! . . . A közvetlen anyagi érdekeken túl benne van ebben a tényben az a késő és tehetetlen felismerés, hogy egy osztályt, egy népet nem lehet tartósan és büntetlenül csak a gyomorra és az élet ösztöneire aspirálva dirigálni. Mert lehet bármilyen vad, kegyetlen és embertelen egy rendszer, a munkás — ha az erőviszonyok az uralkodó osztályoknak kedveznek — időszakos sztrájkokon túl mégiscsak dolgozni fog, hiszen enni kell, élni kell, gyerekeket kell nevelni — de a lelkét nem adja oda! az eszmét, a szakmai tapasztalatait nem adja oda! . . . S a történelem számos példával igazolja, hogy a parancsuralmi rendszerek mindig emiatt az alapvető ok miatt semmisülnek meg.

Egészen bizonyosnak tűnik, hogy a nagy és kis rimai urak ilyen messze nem mentek el a következtetésekben. Ők csak nagyobb darab kenyeret adtak, jobb lakásokat építettek, mint a többi kapitalista az országban. Ennek ellenére könnyedén megszámlolhatnánk, hogy hány olyan ésszerűsítést és újítást sikerült díjazniok, amit munkások nyújtottak be.

Mindez új motivációt szolgáltat annak megértéséhez, hogy a felszabadulás után szinte egycsapásra tömegmozgalommá vált újitómozgalomnak milyen nagy — a társadalmi rendszer milyenségét, tartalmát igazoló — jelentősége volt és van, ugyanúgy, mint a frisebb keletű szocialista brigádmozgalomnak.

S. ha most, az újitómozgalom javításának szükségessége kerül szóba, az azért történik, mert a szocialista társadalmi rendszer, társadalmi mechanizmus kiépülésével bizonyos mértékig csökken a spontán kezdeményezések ereje, pontosabban szólva: fokozódik az állami-politikai-gazdaságvezetési ráhatás, ami törvényszerű, ha figyelembe vesszük, hogy egész vezető mechanizmusunk a munkásosztály (és a többi dolgozó réteg) alkotóerejének kiteljesítésére, a nép vágyainak-álmainak szolgálatára jött létre — ugyanakkor azonban időnként és helyenként fűkezhethet is bizonyos tendenciákat, mint ezt a gazdaságirányításnál felvetődött problémákból is láthatjuk.

Az is törvényszerű viszont, hogy a kialakult mechanizmus — a vezetés tömegkapcsolatai és elemzései révén — mindig alakul, a fejlődő élet új követelményeihez igazodik. Addig lehetünk nyugodtak, míg ez időről-időre — az objektív körülményeknek megfelelően — bekövetkezik: addig vehetjük biztosra, hogy államrendszerünk, társadalmi életformánk nem merevedett el.

... Az újitómozgalom évek óta stagnálni látszik a nógrádi iparvendécsarnokban, helyesebben szólva: nem fejlődik arányosan a munkások és műszakiak szakmai műveltségének, tapasztalatainak gyarapodásával.

A szükséges és kimerítő elemzést a gazdasági-politikai szakemberek végzik, vagy fogják elvégezni, itt csupán néhány motívumot, a teljesség igénye nélkül:

Mindenekelőtt szögezzük le, hogy az egyes gyárak és vállalatok újítási iródaik tekintélyes garmadában tornyosulnak a benyújtott és ügyintézés alatt lévő javaslatok leírások, rajzok. Ez örömteljes dolog, de az illetékes előadóknek és a vezetőknek az már kevésbé, hogy ezeknek nagyobb hányada használhatatlan.

Vagy ezért, vagy amazért.

Sokszor azért, mert a javaslat nem ér semmit. Ilyen esetekben a benyújtó társadalmi aktivitását lehet becsülni, és ez sem jelentéktelen szempont.

Máskor azért, mert bár az ötlet életrevaló, de vagy a technológia fog amúgyis megváltozni, vagy megszűnik az illető termék gyártása. Ezesetben arról van szó, hogy az illető dolgozó nem ismerte pontosan a gyár fejlesztési tervét.

Ismét máskor azért, mert jó ugyan az ötlet, szükség is lenne rá, de nincs hely, idő, mód, pénz a kikísérletezésre (legalábbis: a régi gazdasági mechanizmus mellett gyakran előfordult ez).

Aztán van eset mikor minden meg lenne csupán egy dolog hiányzik: a feketével fehéren kimutatható haszon.

Méltánytalanság lenne persze azt állítani, hogy a nógrádi iparvidék gazdasági vezetői csak olyan újításokat támogatnak, amiből előbb-utóbb kijön a forint. Egyszerűen tényekkel lehet igazolni, hogy számos olyan új dolgot vezettek be, valósítottak meg, amik következtében „csupán” a munkások munkakörülményei javultak, könnyebbedtek. Főként áll ez a bal-és jobboldali intézkedésekre. — Meggondolandó viszont, hogy — a szóbanforgó üzemeket járva — több olyan dolog ötlük az ember szemébe, ami kisebb vagy nagyobb pénzzel el-tüntethető lenne, s azáltal lényegesen kisebbbedne a munkások fizikai-idegi igénybevételére.

S itt nem a vezetés gondatlanságáról van talán szó. Személyes tapasztalat alapján is tudom, hogy gazdasági szakemberek vissza-visszatérő gondja egy-egy ilyenfajta elégtelenség megszüntetése. Ám az is igazság, hogy míg a balesetek megelőzése lényegesen „zsebbevágó” ügy, addig a munkások munkakörülményeinek javítása elsősorban a nagy beruházások velejárója, nem pedig állandó, mindennapos törekvés és gyakorlat! S itt — az anyagi ösztönzés hiányán túl — egy olyan régebben kialakult és azóta sem korigált általános nézetről van szó, amelyik az ember, a munkás védelmében szívesen részesítette előnyben a látványos eredményeket a kevésbé dekoratívakknál. Mert ismerjük be, hogy a felírás: „Ebben a műhely-

ben 24 napja nem volt baleset!” — sokkal meggyőzőbb, kézenfoghatóbb realitás, mint az, ha egy idegileg fárasztó munkát könnyebbé teszünk.

Hiszen ez utóbbit semmilyen adat-földolgozó gépbe nem lehet betáplálni, s ráadásul az is megtörténhet, hogy a munkást baleset éri, mert eleinte szokatlan számára az új munkakörülmény.

Mindezek ellenére azonban nem nehéz talán belátni, hogy hosszabb távon ez az utóbbi módszer a hatásosabb balesetvédelem — ami megállapítás nem jelenti, hogy annak hagyományos formáit elhanyagolhatnánk!

Kunszabó Ferenc

R.

PATAKI JÓZSEF: FRÍZ